

Tarixi şəxsiyyətlərin böyüklüyü illər keçdikcə daha da çox hiss olunur. Xalqın tarixində dərin iz qoymuş, onun keçmişini yaşatmış və gələcəyini müəyyən etmiş insanların işi və ideyaları zaman məsafəsindən daha uca görünür.

Dahi Heydər Əliyev şəxsiyyətinin Azərbaycan dövlətçilik tarixində müstəsna yeri vardır. Hələ sovet dövründə Heydər Əliyev Azərbaycanın zəngin iqtisadi və sənaye potensialını yaratmaq üçün dövlətçiliyimizin bünövrəsini qoymuş, elmin və təhsilin inkişaf etdirilməsi üçün məqsədyönlü tədbirlərini həyata keçirməsini təmin etmişdir. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə hökm sürən pərəkəndlik, separatizm meyilləri, siyasi təcürübənin zəifliyi, ayrı-ayrı silahlı dəstələrin arasındakı qarşıdurma nəticəsində dövlətçiliyimizin mövcudluğu real təhlükə ilə üz-üzə qalmışdır. Ölkənin gələcək inkişafı, böhran vəziyyətində olan dövlətçiliyin xilas edilməsi, konstitusiyaya, hüquq sahələrində islahatların tətbiqi salınmadan həyata keçirilməsi, yeni mütərəqqi və demokratik dəyərlərə söykənən dövlət quruculuğu, milli hüquq və məhkəmə sisteminin yaradılması həyatı zərurətə çevrilmişdir. Məhz belə bir mürəkkəb şəraitdə xalqın təkidi ilə hakimiyyətə qayıdan və xilaskarlıq missiyasını çiyinlərinə götürən ümummilli lider Heydər Əliyev qısa müddət ərzində Azərbaycanda sabitliyi təmin etməyə nail oldu və dövlət quruculuğu prosesi üçün zəruri olan vacib addımların atılmasını təmin etdi. Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi Heydər Əliyev müdrik siyasətçi, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulmasına, xalqımızın müstəqillik arzusunun çatdırılmasına, onun qorunub saxlanılmasına və ən nəhayət, torpaqlarımızın uzun illik işğaldan azad olunmasına nail olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyev fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan özünün geostrateji, iqtisadi və mədəni potensialından istifadə edərək Şərqlə Qərbdə arasındakı etibarlı körpü rolunu oynamağa başlamış və dünyanın ən dinamik inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyətinin əsas ideyası, bu sahədə qarşıya qoyduğu mühüm vəzifə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qorumaq, saxlamaq, möhkəmləndirmək, inkişaf etdirmək və onu əbədi etmək idi.

Cari il mayın 10-da Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili təmam olur. Bu münasibətlə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev 29 sentyabr 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2023-cü il "Heydər Əliyev ili" elan edilmişdir.

Sərəncamda qeyd olunduğu kimi, "Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onun müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkəsinin işığında qədəm qoymuşdur. Davamlı yüksəliş yolunda inamla irəliləyən müasir Azərbaycan Heydər Əliyevin heyət əməlinin təntənəsidir".

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı, ulu öndər Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi günlərində onun Vətən, xalq qarşısında misilsiz xidmətləri yüksək ehtiramla ölkəmizin hər yerində geniş qeyd olunur.

Qeyd olunan tədbirlər çərçivəsində mayın 2-də Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə keçirilən Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş "Azərbaycanda üçpəlləli məhkəmə sisteminin yaradılması ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır" mövzusunda konfransa yetişən nəslə dəhi öndərin irsini təşviq etmək məqsədilə hakimlərlə yanaşı, Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsində təhsil alan tələbələr və hakimiyyətimizdə çalışan şəxslər də dəvət olunmuşlar.

Hakimiyyəti dövründə, ilk növbədə, dövlət müstəqilliyimizin əbədiliyinə və dönməzliyinə nail olan Heydər Əliyev tərəfindən ölkəmizdə sabitlik, sülh və əmin-amanlıq təmin edilmiş,

siyasi və hüquqi islahatlar, demokratikləşmə prosesi başlanmışdır.

Demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesi tam icmalı-siyasi sabitlik bərqərar olunduqdan sonra həyata keçirilmişdir. Ölkədə hüquqi dövlət qurmaq üçün ilk növbədə, konstitusional rejim, müasir beynəlxalq təcrübə nəzərə alınaraq mükəmməl hüquq sistemi, effektiv məhkəmə hakimiyyəti yaradılmalı və hakimiyyətin bölgüsü prinsipi təmin edilməli idi. Məhz bu səbəbdən zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan böyük strateq Heydər Əliyev hüquqi dövlət quruculuğu prosesini ilk Milli Konstitusiyayı yaratmaqla başlamış və bununla bağlı xüsusi yaradılmış Komissiyaya səxən rəhbərlik etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunması və bütün sferalarda əhatə edən köklü islahatların həyata keçirilməsi, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında ki müstəsna xidmətlərindəndir. Milli Konstitusiyaya Azərbaycanın müstəqilliyinin hüquqi bazasını təmin etmiş, hakimiyyətin bölgüsü, onun idarəçilik sisteminin əsas prinsiplərini müəyyən etmiş, dövlətimizin qüdrətli gələcəyi üçün legitim zəmin yaratmışdır. Konstitusiyanın qəbul edilməsi müasir məhkəmə sisteminin yaradılmasına təkan vermişdir. Müstəqil və qərəzsiz məhkəmələr tərəfindən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi və insan haqlarının qorunması ədalətli cəmiyyətin əsas təməl daşlarından biri olmasını nəzərə alan ümummilli liderimiz ölkəmizdə müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin formalaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir.

Təbii ki, müstəqil məhkəmə hakimiyyəti yaratmadan mükəmməl siyasi sistem də qurmaq mümkün olmazdı. Müstəqil məhkəmə hakimiyyəti yaratmaq üçün isə ölkədə genişmiqyaslı məhkəmə-hüquq islahatları aparılmalı idi. Bütün bu reallıqları dərinlən təhlil edən və nəzərə alan ulu öndər Heydər Əliyev təşəbbüsü ilə 1997-ci ildə mütərəqqi təcrübəyə əsaslanan "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanun qəbul edilmiş, məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsinə dair tədbirlər haqqında Fərman imzalanmış, bununla da ölkəmizdə məhkəmə quruluşunun və məhkəmə icraatının mahiyyətə yeni modelinin bərqərar edilməsi prosesi başlanmışdır.

Ümummilli liderimizin bilavasitə rəhbərliyi ilə həyata keçirilən islahat məhkəmə sisteminin iki əsas komponentini - məhkəmə quruluşunu və məhkəmə icraatını əhatə etmişdir. Müvafiq komissiyaların gərgin fəaliyyəti nəticəsində müasir tələblərə uyğun olan, tərəflərin bərabərliyi, çəkişmə, təqsirsizlik prezumpsiyası, məhkəmə baxışının aşkarlığı və digər demokratik prinsiplərə əsaslanan, hüquq sisteminin mahiyyətini müəyyən edən qanun və bütün əsas məəcəllələrin layihələri hazırlanmış və qəbul edilmişdir. İnsan hüquqlarını daim diqqətdə saxlayan ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən 1995-2003-cü illərdə 32 əfv fərmanı imzalanmış, onun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 1996-2003-cü illərdə 8 amnistiya haqqında qanun qəbul edilmişdir.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin hüquqi əsaslarını İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası, İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə, Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktlar və digər beynəlxalq sənədlərin müddəaları nəzərə alınaraq hazırlanmış, bu müddəaların milli qanunvericiliyə implementasiyası islahat siyasətinin vacib tərkib hissəsi olmuşdur. Milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bərabər, dövlətimizin insan hüquqları sahəsində əhəmiyyətli beynəlxalq müqavilələrə və təşkilatlara qoşulması prosesinə başlanmış, ölkəmiz BMT-nin, Avropa Şurasının və digər beynəlxalq təşkilatların bir çox sənədlərinə tərəfdar çıxmış, prosesin məntiqi nəticəsi olaraq ölkəmiz Avropa hüquq məkanına inteqrasiya olunmuşdur. 2001-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasının üzvlüyünə qəbul olunması, eyni zamanda "İnsan hüquqları

nın və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Avropa Konvensiyasının başlıca institusional mexanizmi olan İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin yurisdiksiyasının tanınmasına şərait yaratmışdır.

Vətəndaşların konstitusiyada və digər aktlarda müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlarının təmini baxımından xüsusi önəm daşıyan ədalət mühakiməsinin ölçətanlığı və müstəqilliyi, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin ən vacib mərhələlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir. Həyata keçirilmiş əsaslı məhkəmə-hüquq islahatlarının nəticəsində keçmiş Sovet İttifaqından qalma məhkəmə sistemi demək olar ki, tamamilə aradan qaldırıldı, yeni və qabaqcıl inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə söykənən üçpəlləli müstəqil məhkəmə hakimiyyəti sistemi yaradıldı, hakim korpusunun demokratik əsaslarla formalaşdırılması prosesi sürətləndirildi.

Bu sistemin üstünlüyü ondan ibarət olmuşdur ki, o, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsinə, həmçinin məhkəmə qərarlarından şikayət etmək hüququna təminat vermiş, vətəndaşlara birinci instansiyaya məhkəməsinin qərarlarının apellyasiya qaydasında yenidən mübahisələndirmək, həmçinin kassasiya instansiyası məhkəməsinə apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən maddi və prosesual hüquq normalarının düzgün tətbiq edilib-edilməməsinə yoxlamaq imkanı yaratmışdır. Bu isə öz növbəsində, birinci instansiyaya məhkəməsinin buraxdığı səhvləri yuxarı məhkəmə instansiyalarında aradan qaldırılmasına, işlərin mahiyyətə və prosesual

Ümummilli lider Heydər Əliyev demişdir: "Biz istəyirik ki, dövlətimiz tam demokratik, tam hüquqi, tam dünyəvi bir dövlət olsun. Bunun üçün də Azərbaycanda demokratiyanın bərqərar olması, inkişaf etdirilməsi, hüquqi aliliyin təmin olunması əsas vəzifəmizdir". Heydər Əliyevin "ədalətli ədalətsizliklə bərpa etmək olmaz" ifadəsi qanunun aliliyinə verilən müstəsna dəyərdir bariz nümunəsidir.

baxımdan düzgün və obyektiv həll edilməsinə zəmin yaratmışdır.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan postsovet məkanında qətimkan tədbiri kimi həbsin seçilməsi səlahiyyətini məhkəməyə verən ilk dövlətlərdən oldu. Bu islahatın fəlsəfi ondan ibarət idi ki, insanın ən mühüm hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlər cinayət təqibi orqan tərəfindən deyil, müstəqil məhkəmə tərəfindən seçilsin, həbsə məruz qalan şəxsin hüquqlarının real müdafiəsi, eyni zamanda həmin sahədə cinayət təqibi orqanının fəaliyyətinə məhkəmə nəzarəti təmin olunsun. Bunun davamı olaraq, insan haqlarını məhdudlaşdıran digər qərarların qəbulu da məhkəmənin səlahiyyətinə aid edildi, məhkəmə üzərində hər hansı, o cümlədən prokuror nəzarəti ləğv olunaraq, əksinə, demokratik məhkəmə nəzarəti institutu formalaşdırıldı. Bütün bunlar məhkəmə-hüquq islahatının Heydər Əliyev konsepsiyasının əsasını təşkil etməklə bu sahədə aparılan islahatların mühüm nailiyyətlərindəndir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev demişdir: "Biz istəyirik ki, dövlətimiz tam demokratik, tam hüquqi, tam dünyəvi bir dövlət olsun. Bunun üçün də Azərbaycanda demokratiyanın bərqərar olması, inkişaf etdirilməsi, hüquqi aliliyin təmin olunması əsas vəzifəmizdir". Heydər Əliyevin "ədalətli ədalətsizliklə bərpa etmək olmaz" ifadəsi qanunun aliliyinə verilən müstəsna dəyərdir bariz nümunəsidir.

Ulu öndərin bilavasitə rəhbərliyi ilə yaradılmış üçpəlləli məhkəmə sistemi sonradan daha da təkmilləşdirilmişdir. Respublikamızın paytaxtında yerləşmiş və 2007-ci ilədək fəaliyyət göstərmiş vahid apellyasiya məhkəməsi ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi və effektivliyi, məhkəmə işinin təşkil və ölçətanlığı, habelə ölkədə vüsət alan dinamik iqtisadi dəyişikliklərə mütərəqqi islahatların intensivliyindən irəli gələn tələblərə cavab verməmişdir. Ona görə

Müasir hüquq sisteminin formalaşmasında ümummilli lider Heydər Əliyevin əbədiyaşar ideyaları

də məhkəmə sistemində yeni çağırışlara uyğun institusional dəyişikliklərin edilməsi zəruri olmuşdur. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və "Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanını məhkəmə sistemində yeni mərhələnin başlanğıcı kimi dəyərləndirmək mümkündür.

Həmin Fərmanın tələblərinə uyğun olaraq ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması, əhalinin məhkəmələrə müraciət etmək imkanlarının asanlaşdırılması və ölkənin regionlarının inkişafı məqsədilə yeni məhkəmələr, o cümlədən regionlarda yeni apellyasiya məhkəmələri ilə yanaşı, ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr də yaradılmış, hakimlərin sayı artırılmış və məhkəmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, yeni yaradılan məhkəmələrin təşkil üzrə zəruri tədbirlər görülmüş və nəticə baxımından 2007-ci il iyulun 16-dan apellyasiya məhkəmələri fəaliyyətə başlamışdır.

Regional apellyasiya məhkəmələrinin yaradılması ilə başlanan uğurlu proses ölkə başçısının 3 aprel 2019-cu il tarixli "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" tarixi Fərmanı ilə yeni təkan almışdır. Belə ki, ölkəmizin davamlı tərəqqisinin təmin edilməsi üçün bütün sahələrdə həyata keçirilən islahatlar məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafında yeni mərhələnin başlanmasını və bu sahədə islahatların dərinləşdirilməsini zəruri etmişdir. Fərmanın icrası ilə bağlı ötan müddət ərzində kompleks qanunvericilik, institusional və praktik xarakterli tədbirlər həyata keçirilmiş, o cümlədən müasir dövrün tələblərinə cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuzla malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirmək məqsədilə məhkəməyə

Məhkəmələrin işinin təkmilləşdirilməsi və onun beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması məqsədilə hakimlərin seçim prosedurunun yeni dəyərlər əsasında müəyyən edilməsini, fəaliyyətlərində sui-istifadəyə yol verməz hakimlər barədə intizam məsuliyyətinin gücləndirilməsini, məhkəmələrin işində şəffaflığın təmin edilməsini ehtiva edən əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin tədbirlər nəticəsində ilkin olaraq məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə funksiyalarını həyata keçirən mahiyyətə yeni qurum - bu gün də fəaliyyətini uğurla davam etdirən Məhkəmə-Hüquq Şurasının möhkəm bünövrəsi yaradılmışdır. Xüsusi qeyd edilməlidir ki, müstəqil məhkəmə sisteminin formalaşdırılması işində Məhkəmə-Hüquq Şurasının təsis edilməsi əhəmiyyətli rol oynadı. Fəaliyyətini şəffafliq prinsipi əsasında quran Şuranın fəaliyyəti əsasında hakim heyətinin müsabiqə əsasında formalaşdırılması bu baxımdan da xüsusi önəm kəsb etdi.

2000-ci ildə dövlətçilik tariximizdə ilk dəfə olaraq Şəffaf prosedurlar əsasında, o cümlədən test üsulu ilə hakim seçimi aparılmış, bununla da hakim korpusunun yenilənməsi prosesi başlanmışdır. Hakimlərin müstəqilliyinə və şəffaf prosedurlar əsasında seçilmələrinə böyük önəm verən ulu öndərimiz Vaşinqtona səfəri zamanı beynəlxalq konfransa həmin məsələyə toxunaraq ölkəmizdə aparılan məhkəmə-hüquq islahatlarını belə qiymətləndirmişdir: "Biz Azərbaycanın məhkəmə sistemini tamamilə yeni səviyyəyə qaldırdıq və demokratik prinsiplər əsasında yaratdıq. Bütün hakimlər test üsulu ilə imtahandan, yarışdan keçdilər və kim qalib gəldi, o da hakim təyin olundu".

Sözsüz yuxarıda qeyd edilənlər ulu öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi işlərin cüzi bir hissəsidir və onun dövlətçiliyimizə naminə xidmətlərini hər hansı bir məqaləyə və ya çıxışa sığdırmaq mümkün deyildir. Bu, ayrıca hərtərəfli tədqiqatın predmetidir. Bu dahi şəxsiyyətin misilsiz işləri, xeyriyyə əməlləri, müdrik ideyaları xalqımızın və dövlətimizin gələcəyinə istiqamətlənmiş həlledici vektor kimi qiymətləndirilməlidir.

Səmərəli islahatlar müəyyən vaxt tələb edən ardıcıl bir prosesdir. Hüquqi dövlət quruculuğunun Azərbaycan modelini yaratmış ümummilli lider Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu məhkəmə-hüquq islahatları bu gün də uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin siyasi iradəsi ilə məhkəmə sistemi daha da təkmilləşdirilərək Avropa standartlarına tam uyğunlaşdırılması istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Ölkəmizdə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatları Heydər Əliyevin siyasi-hüquqi ideyalarını uğurlu olaraq qanunçuluğun aliliyinin daha da möhkəmləndirilməsinə, hüquqi cəmiyyətin inkişafına, habelə Azərbaycanın sivil və inkişaf etmiş dövlətlərin ailəsinə qoşulmasına xidmət edir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının azadlığının, müstəqilliyinin qorunmasına yönələn müqəddəs ideyaları layiqli davamçısı olan Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilir. Dövlətimizin başçısının məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində bütün sahələrdə sürətlə inkişaf edən Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, respublikamızın dünyada vəzifəli dövlətlər sırasına daxil edən nəhəng quruculuq işləri, ölkənin və xalqın mənafeyi naminə həyata keçirilən layihələr Heydər Əliyevin siyasi və idarəçilik irsinin davamıdır.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, iqtisadiyyatımız dünya iqtisadiyyatına uğurla inteqrasiya edərək rəqabətqabiliyyətli olması, bütöcamızın və valyuta ehtiyatlarımızın ildən-ilə artması zamanında Heydər Əliyev tərəfindən təməli qoyulmuş uğurlu iqtisadi siyasətin bariz təsdiqidir. Məhz bu siyasətin və nizami ordu quruculuğunun nəticəsində Azərbaycan xalqı öz Prezidentini cənab İlham Əliyevin sərkərdəliyi ilə torpaqlarımızı işğaldan azad edərək Qalib xalqa çevrilmiş və tarixi Zəfərə nail olmuşdur.

Ulu öndərin qurub bizə miras qoyduğu dövlətçilik irsi və prinsipləri, onun yaşayan və yadsadan ideyaları hər birimizi cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanı daha qüdrətli və daha çiçəklənən bir dövlətə çevirməyə ruhlandırır. Və Azərbaycan xalqı əminliklə deyər bilir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir!" kəlamı artıq təkzibedilməz reallığa çevrilmişdir.

Mübariz ÖKBƏROV,
Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin
sədri.